

דינא דמלכותא דינא בחו"ל בין שני יהודים

שאלה

בחו"ל באחת מהמדינות ראש עיר יהודי. במסגרת פעולות העיריה היא הרסה בנין השייך ליהודי תושב העיר. לטענת בעל הבית הוא ניזוק בסכום גדול מאד. הוא מעוניין לתבוע את ראש העיר לדין תורה. האם לפי דין תורה הוא יכול לעשות זאת, או שיכול לתבוע רק לפני בית משפט נכרי ועפ"י דיני המדינה בה ארע המקרה, או שכלל אינו יכול לתבוע?

תשובה

א. אם היה כאן עסק פרטי בין יהודים או אף נזק בין יהודים אפילו הוא מחוץ לארץ ישראל צריכים הם לדין תורה ביניהם, בין בא"י ובין בחו"ל. שהרי התורה לא נקבעה רק לארץ ישראל ודיניה שייכים בכל מקום ובכל זמן עפ"י תנאיהם.

ב. לעומת זאת לגבי שני נכרים כתב הרמב"ם (הל' מלכים פ"י ה"ב): "שני עכו"ם שבאו לפניך לדין בדיני ישראל, ורצו שניהן לדין דין תורה דנין, האחד רוצה והאחר אינו רוצה אין כופין אותו לדין אלא בדיניהן...". הרמב"ם מציג כמה מקרים ולכל מקרה את אפשרויותיו. שני נכרים אם רוצים לדין עפ"י דיני ישראל – דנים להם. לעומת זאת אם אחד אינו רוצה דנים לפי דיני נכרים

ולא לפי דיני ישראל. ונראה שטעם הדבר שנכרי אינו יכול לכופ את חברו לדין כדיני ישראל מפני שכנכרי הוא אינו חייב לדין בדיני ישראל, ואפילו דיני ישראל חייבים לדון עפ"י דיני נכרים.

ג. ונראה שה"ה לגבי דיני ישראל בחו"ל. אם הוא צריך לדין עם חברו מישראל היה צריך לדין בדיני ישראל. אולם אם הוא דן עם חברו בענייני המלכות-מדינה הוא צריך לדין לפי דיני המדינה הנכרית. במקרה הנוכחי ראש העיר היהודי לא פעל מטעם עצמו אלא כשליח המדינה כראש עיר ובהפעלת סמכויותיו כראש עיר פגע באחד התושבים שהוא במקרה יהודי¹. וכיון שדינא דמלכותא דינא; היינו, למלך או לכל מדינה ריבונית זכות לחוקק חוקים המוטלים על כל אזרחיה. וא"כ ראש העיר הוא פקיד המדינה המנהל את העיר לפי חוקי המדינה, ולא לפי דיני ישראל ועל כן אין תושב העיר יכול לתבוע בדיני ישראל. ונראה פשוט שאם אדם מישראל משתמש מתשלום מס בחו"ל, ופקיד ההוצאה לפועל הוא יהודי אין המשתמש יכול לתבוע בד"ת.

ד. ראייה לדבר ממקור דין דינא דמלכותא דינא (ב"ק ק"ג ע"ב): "גופא, אמר שמואל: דינא דמלכותא דינא. אמר רבא: תדע, דקטלי דיקלי וגשרי גישרי ועבריין עלייהו". היינו, אנו ישראל אע"פ שהמלכות נטלה בכח

1. הערת הרה"ג אביגדר נבנצל רב העיר העתיקה – ירושלים: אבל זה גופא צריך בי"ד שלנו לקבוע עד היכן מגיע דינא דמלכותא.

מדאי, שדין המלך דין אבל אינו עובד בו כעבד".

היינו, אם חוק המלכות הוא שהמשלם מס עבור אחר משעבד אותו, אף ישראל ששילם את המס לישראל אחר רשאי להשתעבד בו. ואע"פ שלפי דיני ישראל אין דין כזה אם המלך חוקק חוק כזה, אף ישראל שפעל לפי חוק זה אינו עבריין ומותר לו ליהנות מתוצאותיו.

ה. ועדיין צריך לשאול מהגמ' בב"מ (פג ע"ב, פד ע"א) שם מסופר שר"א בנו של רשב"י ור' ישמעאל ב"ר יוסי קבלו שניהם מינוי לתפיסת גנבים מצד הרשות הנכרית. ואעפ"כ גער ר' יהושע בן קרחה בראב"ש: "שלח ליה רבי יהושע בן קרחה: חומץ בן יין, עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה? — שלח ליה: קוצים אני מכלה מן הכרם. — שלח ליה: יבא בעל הכרם ויכלה את קוציו". וכן לגבי ריב"י: "פגע ביה אליהו, אמר ליה: עד מתי אתה מוסר עמו של אלהינו להריגה? — אמר ליה: מאי אעביד? הרמנא דמלכא הוא! — אמר ליה: אבוך ערק לאסיא, את ערוק ללודקיא". משמע שהתנאים הללו לא נהגו כראוי, ואם דינא דמלכותא דינא מה הפגם במעשיהם שקבלו נזיפות כה חמורות?

ו. הב"י (חו"מ סי' שפח) הביא בענין זה מתוך תשובת הרשב"א (חדשות, כת"י סי' שמה): "עוד גדולה מזו שהרי רבי אלעזר ב"ר שמעון (ב"מ פג:) תפס גנבי בהרמנא דמלכא ועניש וקטיל להו וכן רבי ישמעאל ב"ר יוסי (שם פד.) ואף על גב דא"ל רבי יהושע בן קרחה חומץ בן יין וכו' וכן אמר ליה אליהו לרבי ישמעאל ב"ר יוסי מכל מקום לא נשוי להו כטועין גמורים בדינים מפורשים אלא שמחמת חסידותן היה להם להמנע מלהרוג

מרכוש ישראל ובנתה מהם גשרים איננו חוששים לשימוש בגזל מרכוש ישראל, משמע שאין זה גזל אלא זכות המוקנה מד"ת לשלטון ליטול מנתיניו ולהשתמש בהם לצורכי הרבים. ואף במקרה שלפנינו לא היה כאן היזק לשם היזק, אלא הריסה לצורך כביש וכד', (ובמדינות מתוקנות ישנו פיצוי כספי על-כך). וא"כ אין זה היזק אלא פעולה מותרת.

וכן עולה מדברי הרמב"ם (הל' גולה ואבדה פ"ה ה"ב) שם כתב הרמב"ם: "וכן מלך שהשים מס על בני העיר או על כל איש ואיש דבר קצוב משנה לשנה, או על כל שדה ושדה דבר קצוב, או שגזר שכל מי שיעבור על דבר זה ילקחו כל נכסיו לבית המלך, או כל מי שימצא בשדה בשעת הגורן הוא יתן המס שעליה בין שהיה הוא בעל השדה בין שאינו בעל השדה, וכל כיוצא בדברים אלו אינו גזל, **וישראל שגבה אותן למלך אינו בחזקת גזלן והרי הוא כשר**, והוא שלא יוסיף ולא ישנה כלום ולא יקח לעצמו כלום".

המדובר לאו דוקא במלך ישראל אלא במלך נכרי אשר אנשים מישראל נמצאים תחת שלטונו, ומוכס העומד מצד המלך אפילו הוא ישראל אינו גזלן כיון שהוא מבצע את חוקי המלך. וה"ה לראש עיר הפועל לפי חוקי המדינה אי אפשר לתובעו עפ"י דיני ישראל שהרי דיני ישראל אף הם מתירים לו פעולות מסוג זה, ורק אם פעל שלא לפי חוקי המדינה ונטל לעצמו אז ניתן לתובעו, ואז אולי אף לפי דיני ישראל כיון שהוא גזלן.

וראיה נוספת שם בהלכה טז: "וכן מלך שגזר שכל מי שיתן מס הקצוב על האיש ישתעבד בזה שלא נתן ובא ישראל ונתן המס שעל ישראל זה העני, הרי זה עובד בו יתר

חבל נחלתו

שלוחו מישראל אסור בכך, ויהרג ואל יעבור. ואע"פ שענישת המלך חמורה מהענישה בדיני ישראל שהרי גנבים אינם חייבים מיתה לפי דיני ישראל, בכ"ז אם הוא ממונה על כך מהמלך מותר לו לפעול כך מצד דינא דמלכותא אלא שאין זו מידת חסידות.

ז. אולם כאמור יש לחלק בין סוגי פעולות מצד שליח המלך. פעולות כעין קציצת דקלים או סלילת כבישים המלווים בהפקעת אדמה או רכוש מנתניי המלכות אינן פעולות ענישה, ואם הן נעשות ללא משוא פנים או שוחד וכד' אין בעשייתן אף ע"י פקיד המלך מישראל שום איסור, אף לא מצד מידת חסידות. לעומת זאת פעולות הכרוכות בענישה יש בהן איסור, אם הגורם לענישה הוא פקיד מצד המלכות מישראל יש בכך איסור מצד מידת חסידות, אע"פ שמעיקר הדין פעולתו מותרת. אולם אם הוא סתם אדם מישראל אפילו ניזק מאדם אחר מישראל ומוסרו לערכאות נכרים, או אפילו הוא פקיד המלך אבל עושה פעולות אסורות וגורם לפגיעה בגוף או להפסד ממון של ישראל שעל פי דיני ישראל היה פטור, ורק מחמת דינא דמלכותא מתחייב – הרי הוא בגדר מוסר, בין בפגיעה בגוף ובין בפגיעה בממון.

כך ענה בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה סי' ט אות יא): "ובדבר גנב שגנב ס"ת וכלי כסף מביהכ"ל, אם מותר למסרו לערכאות המדינה ולמשטרה (פאליס), שידוע שהם דנים ביטורי הגוף במאסר הרבה שנים, הנה לכאורה פשוט שאין שייך להתיר. אף אם לא היה כלל איסור לידון בדיני המדינות לפני שופטי המדינה, אבל הא אין לנו למסרו לדונו בדברים שלא שייך בדיני התורה, שהוא ממון

על מה שלא חייבה תורה מיתה, וזהו שקראוהו חומץ בן יין, לומר שלא היה נהגין בחסידות כאבותן. ואלו היו טועים גמורים ועושים שלא כדין לא קראום אלא טועים גמורים, חלילה וחס לגדולי ישראל וחסידיו עליון כמותם. ועוד תדע לך מדאמר ליה רבי ישמעאל לאליהו מאי אעביד הרמנא דמלכא הוא ואהדר ליה אליהו אבוך ברח לעסיא וכו' ואלו היה אסור גמור מאי קאמר הרמנא דמלכא הוא ה"ל ליהרג ואל יעבור ואליהו נמי לימא ליה (פסחים כה): מאי חזית דדמא דידך סומק טפי, אלא ודאי כדאמרן שכל שהוא ממונה על כך מן המלך דן ועושה כאלו במשפטי המלוכה כי מלך במשפטיים אלו יעמיד ארץ".

וכן כתב הריטב"א (שטמ"ק ב"מ פג ע"ב): "והא דדאין בלא עדים והתראה ושלא בזמן סנהדרין שאני הכא דשליחא דמלכא הוא ומדיני המלכות להרוג בלא עדים והתראה לייסר העולם כמו שראינו בדוד שהרג גר עמלקי ושלוחו של מלך כמותו. ומ"מ במקום שאין כך למלך לעשות כן מחוקי המלכות אף הממונה שלו אינו רשאי ואם אמר לו המלך לעשות כן יהרג ואל יעבור".

עולה מן הגמרא ומדברי הראשונים שאמנם מי שנתמנה מצד המלכות לפעול פעולות שהן אסורות לפי דיני ישראל אבל מותרות לפי דינא דמלכותא, מלכתחילה ומצד מידת חסידות ראוי שימנע ממינוי זה, כיון שנאלץ מכוחו להעניש או לגרום לענישת אדם מישראל שלא עפ"י דיני ישראל. אולם מעיקר הדין אם הוא ממונה על כך מותר אף לפעול מצד דינא דמלכותא דינא עפ"י כללי פעולתם, כפי שכותב הריטב"א בלא עדים והתראה. ורק בפעולות האסורות אף על המלך, אף

ח. ובשו"ת שבט הלוי (ה"ב סי' נח אות א) ענה שפקיד מכס אשר צריך למסור למלכות מעלימי מס אין בכך מסירה, וחייב לעשות כן. וז"ל: "באחד שעובד במשרד המכס וכשהוא רואה מי שרימה את הממשלה צריך למסור אותו בבית המשפט ורצונו לדעת אם הוא בגדר מלשין או דינא דמלכותא דינא. "הנה בעצם דין מכס לית דין ולית דין שזה נכנס בגדר דינא דמלכותא דינא גם לדעת החולקים בחו"מ סי' שס"ט ס"ח ברמ"א, ועיין בש"ך חו"מ סי' ע"ג ס"ק ל"ט ובלבוש סוסי' שס"ט שם ובתשרובת השיב משה סימן צ' בזה. ולענין למסור למלכות הנה מש"ס ב"מ פ"ג ע"ב בעובדא דר"א בר"ש דהוי מסר גנבא למלכות מוכח דהוא מותר משום הורמנא דמלכא, ואף על גב דאמרו ל' עד מתי אתה מוסר עמו של אלקיננו להריגה, היינו משום שנוגע לסכנת נפשות של ישראל וכן מש"כ אל' זל"ט שם פ"ד ע"א לר' ישמעאל בר' יוסי, אבל מעיקר הדין משמע דגם בכזה איכא דין מלכות, עיין היטב בריטב"א שבשטמ"ק.

ובבאר הגולה חו"מ סי' שפ"ח, כתב וז"ל: וכבר פשט התיקון והמנהג שמנהיגי הקהלות עומדים על המשמר שלא לעשות שקר ועולה לאומות ומכריזים ונותנים רשות לפרסם ולגלות על האנשים אשר לוקחים בהקפה וכו' יעשה וע"ש ברמ"א סי"א, מי שרוצה לברוח ולא לשלם לעכו"ם מה שחייב לו ואחר גילה אין בזה דין מוסר וכו' ואעפ"י שמסיים רמ"א דמ"מ רעה עשה דהוי כמשיב אבדה לעכו"ם היינו משום שמיירי מעכו"ם יחידי אבל מה שנוגע למלכות והוא ממונה על כך אין בזה איסור כנ"ל, אלא דלכתחלה כדאי שלא לקבל משרה כזאת דצריך למסור אפילו בהיתר דלאו משנת חסידים הוא וכדאיתא

כפי שומת הבקיאין, והם דנים ביסורים שזה לא חייבה תורה. ועיין במו"ק דף י"ז ע"א, בעובדא דר"ל הוה מנטר פרדיסא, אתא ההוא גברא וקאכיל תאיני, רמא ביה קלא ולא אשגח ביה, ושמתיה ר"ל, וא"ל ההוא גברא אדרבה ליהוי ההוא גברא בשמתא, אם מומן נתחייבתי לך נידוי מי נתחייבתי לך, ושאל ר"ל בבי מדרשא ואמרו שלו נידוי שלך אינו נידוי, והוצרך ר"ל להתיר נידויו.

"חזינן דאף על גבא אסור להחמיר יותר מדינו שחייבה תורה. וא"כ פשוט שגם מכות ושיבה במאסר וכל יסורי הגוף, שאסור, וחייב המכהו אחר המעשה מלקות, מלא יוסיף. ורק קודם שגנב רשאי להכותו שלא לגנוב. וכהא דבב"ק דף כ"ז ע"ב, בהא דגרנותא דבי תרי דאתא חד קא דלי ביומא דלאו דיליה, ומחיייה, ואמר רב נחמן דלכו"ע היה רשאי למעבד דינא לנפשיה, שלא להניחו למידלא. ורב נחמן עצמו סובר דאפילו שלא במקום פסידא עביד דינא לנפשיה, שלא להניחו לגזול ממנו, וכן כשרואה חפץ שלו יכול ליקח בעצמו. אבל לתפוס חפץ ומעות בעד חוב, אף באופן שיכול לתפוס, הוא דוקא שלא בהכאה ועיין פרטי הדינים בחו"מ סימן ד'. וממילא לא שייך להתיר למסור את הגנב לערכאות, לדונו במאסר ובשאר עונשי הגוף... עכ"פ בגנב ובמוזיק אסור למוסרו לשלטון. ולא קשה מעובדא דר"א בר"ש ור' ישמעאל בר' יוסי בב"מ דף פ"ג ע"ב, כדתירץ הב"י בס"ס שפ"ח, דכיון שנתמנו ע"ז מהמלכות שאני, והביא זה מתשובת הרשב"א".

רואים מתשובת האג"מ שמחלק בין פקיד ממונה מצד המלכות לסתם אדם מישראל, וכמו"כ מחלק אם הענישה חמורה יותר מדיני ישראל לבין ענישה השווה לדיני ישראל.

חבל נחלתו

שעסק בשאלות דומות.

מסקנה

פעולות מצד דינא דמלכותא שאין בהן ענישה, אלא הן פעולות שעושה המדינה לטובת תושביה, והממונה על הפעולות מישראל והנפגע הוא מישראל אין יכול לתובעו כמזיק לא מצד דיני ישראל ולא מצד דיני נכרים. פעולות בהן נמסר ישראל לענישה המחמירה על דיני ישראל אם המוסר ממונה על כך מצד המלכות ראוי מצד מידת חסידות שלא לקבל מינוי לכך, אלא להשתמט מהמינוי (אג"מ עפ"י ב"י). ולגבי ענישת ממון יש יותר להקל אם כי מידת חסידות להימנע לגמרי (שבט הלוי). ואם המוסר לענישת גויים השווה לדיני ישראל אינו ממונה מצד המלכות אלא סתם אדם מישראל, י"א שאעפ"כ ראוי להימנע לגמרי להעבירו לדיני נכרים, אלא צריך לדונו בדיני ישראל (שבט הלוי). וי"א שרשאי למוסרו ואין בכך מסירה אלא דינא דמלכותא (אג"מ).

גם כן בירושלמי סופ"ח דתרומות בכיו"ב, וע"ע בתשובת מהר"ם אלשיך סוסי' ס"ו כ' בכיו"ב דאין בו דין מסור מטעם דינא דמלכותא דינא, ועיין עוד ברמ"א יו"ד סי' קנ"ז סוסי"א ובפת"ש שם ס"ק י"ג, ועיין היטב בד"ת שם ס"ק נ"ג בשם הב"ח באיזה אופן מותר למסור לכתחלה. וע"ע בפת"ש יו"ד סי' רנ"א מש"כ בשם חו"י סי' קל"ט ועוד, ופשיטא דאינו דומה לנ"ד דהתם מיירי שיבא לידי סכנה אם ימסרוהו לגויים משא"כ כשמטילים עליו עונש בעלמא ואינו בא לכלל סכנה לעולם".

נראה מדברי שבט הלוי שלפקיד המלך מותר למסור אף לענישת המלכות, ובתנאי שאין המדובר בענישה גופנית אלא רק בקנס ממוני. ומראיותיו מדברי הב"ח עולה שאף מי שאינו פקיד המלך אם הוא ניזק מותר להסגיר לפקיד המלך, על אף שיש חשש שהמלכות תעוות את דין הנמסר להם. ונראה שאינו מחלק בין ענישה חמורה מדיני ישראל או ענישה פחותה מהם כאג"מ, אלא בכל מקרה סובר שמידת חסידות שלא לעסוק במקצוע זה. ועי"ע בשו"ת משנה הלכות (חי"ב סי' תנ)